

ДІАХРОНІЧНИЙ І ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.161.2(81ЄЄ28)

В. М. Березняк

ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕНСЬКОЇ ГОВІРКИ НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ

Стаття репрезентує морфологічні риси українського діалектного мовлення. Увага зосереджена на іменникових, прикметникових, числівникових, займенникових, дієслівних формах у діалектному мікроконтинумі м. Мени Чернігівської області, який взаємодіє з російськими та білоруськими діалектними зонами.

Ключові слова: діалектне мовлення, міждіалектні контакти, діалектна група, морфологічний рівень, локальні відмінності, інновації.

У кінці 20-х років ХХ ст. відомий учений Б. Ларін визначив завдання комплексного вивчення мови міст, яке повною мірою реалізується в сучасних дослідженнях. Він уперше звернув увагу на важливість такого феномену, як мова міста, запропонував схему систематичного підходу до такого лінгвістичного об'єкта, накреслив шляхи його аналізу [1, 5]. Представники лінгвогеографічного напрямку, зачинателями якого були І. Срезневський, В. Богородицький, О. Шахматов, О. Соболевський, звертали увагу на необхідність вивчення літературної мови у просторовій проекції, ставили питання про її територіальне варіювання під впливом діалектного оточення.

Метою дослідження є виявлення діалектних відмінностей у морфології української діалектної мови м. Мени Чернігівської області. Мена – районний центр на притоці Десни, розташований у центрі Чернігівщини приблизно за 150 км від російського та білоруського кордонів в ареалі північного наріччя. Діалектне мовлення м. Мени ще не було предметом дослідження. Лексичні, фонетичні, морфологічні риси східнополіських говорів досліджували Т. Назарова, П. Лисенко, В. Ганцов, Ф. Жилко, С. Бевзенко, В. Виноградов, О. Курило та ін. діалектологи. Вивчення функціонування різних мовних підсистем у рамках одного регіону, результатів взаємодії різних мов у даному регіоні має зробити внесок у вивчення мов інших українських регіонів [2, 15].

Діалектні особливості менської говірки на морфологічному рівні

У морфологічній системі української діалектної мови відмінності зумовлені нерівномірністю розвитку морфологічної структури української і мови в її територіальних виявах, яка ґрунтується на відмінностях різних аналогічних процесів, варіювання і контрастування. Залежать ці процеси і від змін та особливостей фонетичного рівня. Велике значення мають також міждіалектні контакти, а для говорів, що межують із сусідніми мовами, й контакти з ними.

За своїм характером діалектні відмінності у морфології української діалектної мови здебільшого стосуються не суті граматичних категорій і типів відмінювання слів, а лише фонетичної структури тієї чи іншої граматичної категорії, ці відмінності носять переважно фонетико-морфологічний характер, хоча зустрічаються і винятки. Діалектні відмінності у самій системі місцевого діалекту спостерігаються й у морфології української діалектної мови, але тут їх порівняно небагато, і, крім того, вони лише частково стосуються самої мовної системи діалектів, не вносячи в неї істотних змін.

Чимало відмінностей у морфології української мови виникло у зв'язку з тим, що в частині говорів зберігалися архаїчні форми, у той час як у інших діалектах розвинулися інновації, які через певні причини не могли охопити всієї української мовної території чи поширилися на ній неоднаковою мірою.

Морфологічні інновації спостерігаються не тільки в тих діалектах, що меншою мірою зберегли архаїчні форми (південно-східні та північні), але й у діалектах, що характеризуються значною кількістю архаїзмів (наприклад, у найбільш архаїчних з морфологічного погляду південно-західних діалектах натрапляємо на значну кількість інновацій).

Завдяки відмінностям між українськими діалектами на морфологічному рівні спостерігається виразне протиставлення як основних діалектних груп української мови, так і окремих її діалектів, що в свою чергу ще більшою мірою посилює діалектну диференціацію української мови. При цьому діалектна диференціація української мови в морфології не завжди збігається з діалектною диференціацією на інших рівнях мови. Наприклад, якщо у поліській діалектній групі волинсько-поліські говірки разом з підляськими на фонетичному рівні становлять з рештою поліських діалектів

одну діалектну групу, то на морфологічному рівні (а також і синтаксичному) зближуються з південно-західною діалектною групою, маючи з нею чимало спільного.

Морфологічна будова говірки порівняно із літературною українською мовою має значно менше суто локальних відмінностей, ніж її фонетична система. Локальні морфологічні відмінності типові взагалі для північної діалектної групи.

Особливості вживання іменників

У менській говірці вживання іменників має свої особливості в порівнянні з українською літературною мовою.

У давальному відмінку однини іменників чоловічого роду спостерігається лише закінчення *-у* (*-ю*):

Дубу [д°уб°у] багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами-жолудями.

Брату [°брат°у] кожен з синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері.

Досить рідко трапляються випадки вживання у мовленні носіїв форми *братові* [°брат°ов°і].

Краю [°край°у] 1) лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії; кінець; 2) батьківщина, вітчизна.

Хлопцу [°х°л°оп°ц°у] дитина або підліток чоловічої статі.

Зайцу [°зай°ц°у] 1) невелика полохлива тварина родини гризунів з кучим хвостом, довгими задніми ногами і довгими вухами; 2) безквитковий пасажир.

Сину [°син°у] особа чоловічої статі стосовно своїх батьків.

Хлібу [°хл°іб°у] 1) харчовий продукт, що випікається з борошна; 2) засоби до існування, заробіток; 3) харчі, їжа.

Батьку [°бат°к°у] чоловік стосовно своїх дітей. Зрідка ще використовують форму *батькові* [°бат°к°ов°і].

В орудному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення *-ою*, рідше (в ненаголошеній позиції) – *-єю*, яке часто в цій говірці може заступатися як під впливом аналогії, так і, особливо фонетичним шляхом, через діяння акання, закінчення *-аю*. Поруч з цим помітна тенденція до скорочення цього закінчення – *-ой* чи *-ай* (в ненаголошеній позиції), але одночасно трапляється і нескорочене:

Душою [д°у°ш°ој°у] внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями; 2) головне в чому-небудь, суть чогось. Уживають також форму *душой* [д°у°ш°ої].

Земльою [зе°м°л°ој°у] 1) третья по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця; 2) верхній шар земної кори; 3) суша (на відміну від водяного простору); 4) грунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин.

Крapiвaю [кра°пивaј°у] трав'яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалючими волосками.

Сабакаю [са°бакај°у] 1) домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, на полюванні і т. ін.; 2) перен., зневажл.: про злу, жорстоку, недобррозичливу і т. ін. людину. Паралельно вживається форма *сабакаї* [са°бакаї].

Смародинаю [сма°ро°ди°нај°у] 1) багаторічна чагарникова ягідна рослина з чорними, білими, червоними або жовтими ягодами; 2) їстівна кисло-солодка ягода цієї рослини; 3) збірн.: сукупність таких ягід. Вживається паралельно форма *смародинаї* [сма°ро°ди°наї].

Скатиною [ска°тинај°у] четвероногі свійські сільськогосподарські тварини.

Карзиною [кар°зинај°у] виріб різний за формою та розміром, виплетений з лози, стебел рогами, дранки тощо, який використовується у побуті для зберігання або перенесення чого-небудь. Трапляється вживання форми *карзинаї* [кар°зинаї].

Лапатаю [ла°патај°у] знаряддя з довгим держакон і широким плоским кінцем, яке застосовують для збирання, перекидання або насипання чого-небудь. Спостерігається вживання форми *лапатаї* [ла°патаї].

Дарогаю [да°рогај°у] 1) смуга землі, по якій їздять і ходять; 2) місце для проходу, проїзду.

Кароваю [ка°ровај°у] 1) велика парнокопитна свійська молочна тварина, самка бугая; 2) перен., зневажл.: про незграбну, товсту, нерозумну жінку. Вживається форма *коровай* [ка°роваї], але ця форма використовується досить рідко, переважно у мовленні людей старшого покоління.

Абабкаю [а°бабкај°у] гриб-підберезовик. Трапляється вживання форми *абабкаї* [а°бабкаї].

У словах із зменшувально-пестливим суфіксом *-очк-*, що має територіальний вияв *-ачк-* під впливом фонетичного процесу акання, спостерігається вживання закінчення *-аю*:

Гілачкаю [г°ілачкај°у] невеликий боковий відросток, пагін дерева, чагарника або трав'янистої рослини.

Казачкаю [ˈказачкај̯у] _розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб іноді за участю фантастичних сил_. Трапляється форма *казачкаї* [ˈказачкаї̯].

Палачкаю [ˈпалачкај̯у] 1) _відділена від дерева й очищена від пагонів частина тонкого стовбура або товстої гілки_; 2) розм.: _вертикальна риска на письмі_. Вживається форма *палачкаї* [ˈпалачкаї̯].

Голачкаю [ˈг°олачкај̯у] 1) _тонкий металевий стрижень -з гострим кінцем і вушком, у яке вставляється нитка для шиття_; 2) _загострений на кінці металевий стрижень різного вигляду і різного спеціального призначення_; 3) _лист хвойних дерев, колючка або гострий росток інших рослин_; 4) _тверді колючки на тілі деяких тварин_. Трапляється форма *голачкаї* [ˈг°олачкаї̯].

Парачкаю [ˈпарачкај̯у] _чоловік і жінка як подружжя або хлопець та дівчина, які пов'язані між собою почуттями_. Використовується у мовленні також форма *парачкаї* [ˈпарачкаї̯].

Отже, для говірки м. Мена характерним є змішування закінчень *-ой*, що відповідає літературній українській мові, та закінчення *-ай*, що носить діалектний вияв.

У називному відмінку множини вживаються іменники з паралельними закінченнями *-и*, *-і*. зокрема останнє закінчення співзвучне із літературною нормою:

Німци(и) [ˈн°імци̯], [ˈн°імц'і̯] _основне населення Німеччини; люди, які належать до німецької національності_.

Груши(и) [ˈг°р°уши̯], [ˈг°р°уш'і̯] 1) _садове і лісове фруктове дерево з темно-зеленим цупким листям та плодами, що переважно мають форму заокругленого конуса_; 2) _плід цього дерева_.

Ночи(и) [ˈночи̯], [ˈноч'і̯] _частина доби від заходу до сходу сонця, з вечора до ранку_.

Гроши(и) [ˈг°р°оши̯], [ˈг°р°ош'і̯] 1) _металеві й паперові знаки, що є мірою вартості при купівлі й продажу_; 2) _капітал, статок_.

Миши(и) [ˈмиши̯], [ˈмиш'і̯] _невеличка тварина ряду гризунів, переважно сірого кольору з гострою мордочкою і довгим тонким хвостом_.

У родовому відмінку множини іменники мають нульове закінчення. Вони відбивають у своєму складі дифтонги, що зокрема є характерною особливістю північної діалектної групи:

Слуов [с°л°d̥ʊ] 1) _мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу_; 2) _висловлювання, фраза_.

Куос [к°d̥s] 1) _заплетене волосся_; 2) _сільськогосподарське знаряддя для косіння трави, збіжжя тощо, що має вигляд вузького зігнутого леза, прикріпленого до держака_.

Нуог [н°d̥g] 1) _одна з двох нижніх кінцівок людини_; 2) _опора меблів, споруд, механізмів і т. д._.

Водночас у родовому відмінку множини спостерігається вживання закінчення *-ак*, що зазнало впливу фонетичного процесу акання:

Кучак [ˈк°учак] _велика кількість чого-небудь складеного, зсипаного горою в одному місті_.

Гусак [ˈг°усак] 1) _великий водоплавний свійський і дикий птах з довгою шиєю, самка гусака_; 2) _страва з гусячого м'яса_.

Ручак [ˈр°учак] 1) _частина предмета, за яку його держать або беруть рукою_; 2) _прилад для писання_; 2) _частина крісла, дивана і т. ін., на яку, сидячи, спираються рукою, ліктем; підлокітник_.

Внучак [ˈв°н°учак] _дочка сина або дочки_.

Варто зазначити, що в говірці м. Мени є іменники, які вживаються в не характерному для української літературної мови роді:

Блекотень [ˈблек°оте̯н'] _отруйна бур'янова рослина_. Вживається в чоловічому роді, а в українській літературній мові має місце форма *блекота* жіночого роду.

Клубник [к°л°уб̥ник] 1) _трав'яниста багаторічна рослина, яка цвіте й дає соковиті плоди_; 2) _місце, де росте багато таких рослин_. Уживається в чоловічому роді. Зокрема, ця лексема зазнала впливу російської мови (пор.: лексема *клубника* жіночого роду). Частіше вживається в другому значенні, в першому – рідше. На позначення цієї ягоди вживаються лексема *полуниця* (жін. р.), *клубника* (жін. р.).

Чимало іменникових, прикметникових словоформ зафіксовано як спорадичні, вони не мають системного характеру, часто зумовлені психолінгвістичними, артикуляційними особливостями або зорієнтованістю на російський чи український мовленнєвий код.

У давальному відмінку однини вживаються прикметники чоловічого і середнього роду із закінченням *-аму* в ненаголошеній позиції, що зазнало впливу фонетичного процесу акання, і закінчення *-ому* в наголошеній позиції:

Здоровому [здa'p°ovam°y] 1) який має здоров'я; 2) корисний для здоров'я; 3) значний, великий за розміром, обсягом; 4) який займає великий простір.

Саморобному [самa'p°обнам°y] зроблений власноруч, виготовлений кустарним способом.

Доброму [д°обрам°y] який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; доброзичливий.

Сосновому [сac'n°ovam°y] зроблений із сосни, що є вічнозеленим хвойним деревом переважно з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками.

Чорному [ч°орнам°y] 1) кольору сажі, вугілля, найтемніший; 2) брудний, покритий брудом, сажею і т. ін.

Босому [б°осам°y] невзутий, без взуття.

Новому [н°ovam°y] який недавно виник, з'явився, не існував раніше; недавно зроблений, створений і т. ін.

Жовтому [ж°оўтам°y] який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття.

Старому [стa'p°ом°y] 1) який прожив багато років, який досяг старості; 2) який давно народився, з'явився, почав рости (про тварин, рослин). Інколи трапляються випадки зміни наголосу *старому* [стa'p°ом°y].

Дорогому [дa'p°ому] 1) який коштує великі гроші; протилежне дешевий; 2) який високо цінується, оберігається, яким дорожать.

Маладому [мa'лa'д°ом°y] який має небагато років, який не досяг зрілого віку; юний.

В орудному відмінку однини прикметники жіночого роду мають закінчення *-аю* як територіальний вияв закінчення *-о/о*, що відбувся під впливом процесу акання, хоча в наголошеній позиції прослідковується *-ою*:

Мерзлаю [мe'рзлa'ю] затверділа від морозу.

Добраю [д°обра'ю] 1) яка доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; 2) яка має позитивні якості або властивості, що відповідають поставленим вимогам, задовольняють їх (про предмети, тварин, рослин і т. д.).

Довгаю [д°оўга'ю] 1) яка має велику довжину; протилежне коротка; 2) яка має великий відрізок часу і тривалий.

Білою [б°іла'ю] яка має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорна.

Моднаю [м°одна'ю] 1) зроблена, виготовлена за модою; яка відповідає моді; 2) яка дотримується моди, в усьому йде за модою (про людину).

Сіраю [с°іра'ю] 1) колір, середній між білим і чорним, барва попелу; 2) хмарна, похмура (про погоду).

Народнаю [на'p°одна'ю] 1) яка належить народові, країні, державі; 2) властива або відповідна духу народу, його національним особливостям.

Малою [мa'лa'ю] 1) невелика розміром; 2) незначна за силою, ступенем свого вияву.

Сліпою [сл°іп°о'ю] 1) позбавлена зору, здатності бачити; 2) яка не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо; нездатна правильно оцінити, осягнути що-небудь.

Гіркою [г°ірк°о'ю] яка має своєрідний їдкий, різкий смак. Водночас може вживатися форма *гіркаю* [г°ірка'ю].

Отже, вживання прикметників із закінченням *-аму*, *-аю* в орудному відмінку переважно прослідковується у твердій групі прикметників.

У називному відмінку множини часто трапляються прикметники із закінченням *-и*:

Холодни [хa'л°одни°] 1) які має низьку або відносно низьку температуру; 2) пов'язані з відчуттям холоду, з уявленням про холод.

Мали [ма'ли] невеликі віком (переважно про дітей), малолітні.

Галодни [га'л°одни°] 1) які відчувають голод; 2) які настають від голоду; викликаний голодом.

Заможни [за'м°ожни°] які володіють значними матеріальними цінностями, мають велике майно.

Весели [вe'сeли°] 1) сповнені веселощів, радісного, безтурботного настрою; 2) які викликають веселощі, радісний настрій своїм жартівливим змістом, бадьорою мелодією і т. ін.

Сизи [сизи°] темно-сірі із синюватим полиском; сіро-голубі.

Стійки [ст°ійки°] 1) здатні твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись; 2) здатні витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь. Паралельно застосовується форма *стойки* [с°o'т°oйки°].

Паперови [па'пер°ови°] зробилені з паперу, Мешканці м. Мени вживають ще форму *бумажни* [б°у'мажни°].

Біли [б'ілі°] які має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорні.

Бувають випадки, коли аналітичні форми найвищого ступеня порівняння прикметників творяться від форм вищого ступеня або від звичайних форм прикметників шляхом додавання слова *самий*: *самий молодший* [сами°ї ма'л°одши°ї], *самий маладий* [сами°ї мала'дій], *самий старший* [сами°ї старши°ї], *самий старий* [сами°ї ста'рій], *самий добріший* [сами°ї даб'р'іши°ї], *самий добрий* [сами°ї д°обри°ї], *самий солодший* [сами°ї сал°одши°ї], *самий солодкий* [сами°ї са'л°отки°ї], *самий тепліший* [сами°ї те'пл'іши°ї], *самий теплий* [сами°ї теплі°ї] [3, 12].

Особливості вживання числівників

Деякі числівники у своєму діалектному вияві на території говірки зазнають змін.

Два [два] 1) назва числа 2 та його цифрового позначення; 2) кількість з двох одиниць. Числівник *два* в родовому відмінку у мовленні старшого покоління має паралельні форми: *двох* [д°w°ох], *дваїх* [два'їх], *двох* [д°w°ох].

Десять [десе'т] 1) назва числа 10 та його цифрового позначення; 2) кількість з десяти одиниць.

Одинацять [о'динаце'т], *одинацять* [оди'нац'ат], *адінацять* [а'д'інаце'т] 1) назва числа 11 та його цифрового позначення; 2) кількість з 11 одиниць.

Васімнацять [вас'ім'наце'т] 1) назва числа 18 та його цифрового позначення; 2) кількість з 18 одиниць.

Трицять [триц'ат], *трицять* [трице'т] 1) назва числа 30 та його цифрового позначення; 2) кількість з 30 одиниць.

Пейсят [пе'їс'ат], *пійсят* [п'їс'ат], *писят* [пи'с'ат] 1) назва числа 50 та його цифрового позначення; 2) кількість із 50 одиниць. Більш уживаною є форма *пейсят*.

Шейсят [ше'їс'ат] 1) назва числа 60 та його цифрового позначення; 2) кількість із 60 одиниць [4, 98].

Особливості вживання займенників

Літературні форми займенників виявляють певні модифікації, реалізуючись у мовленні носіїв говірки.

Нечий [не'чій] який нікому не належить.

Неякий [не'який°ї] 1) уживається в заперечному реченні для вираження певного заперечення; 2) уживається для заперечення якості, властивості предмета та ін.; 3) поганий, нічого не вартий.

У цих заперечних займенниках префікс *ні-* змінився префіксом *не-*.

Оте [о'те], *оце* [о'це] 1) уживається для підкреслення якого-небудь члена речення; 2) вказівка на кого-, що-небудь (може супроводжуватися вказівним жестом). Ці займенники можуть мати різні морфологічні та фонетичні варіанти: *отес* [о'теје"], *те* [те], *тиє* [тије"], *то* [т°о], *це* [це], *цес* [цеје"], *оцес* [о'цеје"], *циєї* [ци'єї] (родовий відмінок). *Циєї* та *тиє* – займенники, що зазнали впливу фонетичного процесу монофтонгізації.

У місцевому відмінку присвійні займенники мають закінчення *-им*, *-їм*, *-їм*.

На їхнім [на 'їхн'їм] який належить їм, яким вони користуються.

На свайм [на сва'їм] який належить мені, яким я користуюся.

На вашим [на ваши'м] який належить вам, яким ви користуєтесь.

На нашим [на наши'м] який належить нам, яким ми користуємося.

Остання лексема у формі родового відмінка жіночого роду однини має форму *нашої!* [наш°ої].

Окремі відмінкові варіанти займенників фонетично змінені і мають давніші риси, зокрема це стосується особово-вказівних займенників. Так, трапляються випадки, коли займенник *вона* в орудному та місцевому відмінках уживають без протетичного *-н-*: *-сю* [ї'єї°у], *на їй* [на 'її].

Варто зазначити, що неозначений займенник *який-небудь* у значенні той або інший; байдуже, який саме має паралельну форму *який-пало* [ја'кий па'пал°о].

Особливості вживання дієслів

У досліджуваній говірці інфінітиви дієслів після голосного основи закінчуються на *-ть*, що є характерною особливістю поліських діалектів, зокрема лівобережнополіських та правобережнополіських говорів:

Хадить [ха'дит'] 1) ступаючи ногами, перемішатися, змінювати місце в просторі протягом певного часу; 2) вирушати куди-небудь, до когось з певною метою.

Топити [та'пит'] 1) _розпалювати й підтримувати вогонь у печі, грубці і т. ін.; обігрівати приміщення, розпалюючи і підтримуючи вогонь у печі, грубці і т. ін. або включаючи опалювальну систему; 2) _силою занурюючи у воду_

Адягти [ад'аг'ти] 1) _покривати одягом кого-небудь або себе; 2) _забезпечити одягом кого-небудь_ Крім того, з таким значенням вживаються також слова *адівать* [ад'і'ват'], *одівать* [од'і'ват'].

Довести [даве'с'ти] 1) _ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити; 2) _підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доказами_ З першим і другим значенням вживаються слова *даводити* [да'w°оди'ти°], *даводить* [да'wу°оди'т'], а з другим – *доказувать* [да'каз°уват']. Також уживається форма *давожу* [дав°ож°у] у першій особі однини.

Тавкти [таўк'ти] 1) _пом'якшувати, дробити, розтирати що-небудь у ступі і т. ін. товкачем, товкачиком; 2) _розбивати, розколювати що-небудь, б'ючи об землю або тупим знаряддям (молотком і т. ін.)_ Крім того, у розмовному мовленні з'являється третє значення: _когось бити, наносити удари_

Провести [праве'с'ти] 1) _перед тим, як розстатися, попрощатися з ким-небудь, йти, їхати разом до якогось місця; супроводжувати, вести кого-небудь у певне місце; 2) _стежити (поглядом, очима) за ким-, чим-небудь, хто (що) віддаляється, йде, їде; 3) _робити плавні рухи, торкаючись чого-небудь_ У першій особі однини вживається форма *провожу* [прав°ож°у], що помітно відрізняється від літературної норми (пор.: *проводжу*).

У формі майбутнього часу доконаного виду дієслова другої особи множини мають закінчення *-ем (-ем)*:

Промієм [пра'міє'м] _очищати від бруду за допомогою води або іншої рідини_ Паралельно вживається форма *помієм* [па'міє'м].

Поміряєм [па'м'і'ра'є'м] 1) _визначити якою-небудь мірою величину чогось; 2) _узувшись чи одягнувшись у що-небудь, визначити відповідність розміру, придатність для носіння одягу чи взуття_ З першим значенням уживається ще *ізмірять* [ізм'і'рат'], що зазнало впливу фонетичного процесу протези, а в другому значенні вживається форма *примірять* [при'м'і'рат'].

Наживем [па'живе'м] 1) _бути живим, жити якийсь час; 2) _перебувати, проживати де-небудь якийсь час; 3) 'вести з ким-небудь спільне життя, перебувати з кимось у певних стосунках якийсь час; 4) _почати жити спокійним, забезпеченим і т. ін. життям_

Падужаєм [па'д°ужа'є'м] 1) _справлятися з чим-небудь, що вимагає фізичних зусиль, великої затрати праці і т. ін.; бути в змозі, в силах робити щось; 2) _перемагати кого-, що-небудь у боротьбі, змаганні_ У другому значенні використовуються *набором* [па'б°оре'м], *виграєм* [вигра'є'м].

Пакурим [па'к°ури'ем] 1) _курити якийсь час; 2) _викурити всі або багато цигарок_ У формі теперішнього часу першої особи однини вживається форма *куру* [к°у'р°у], на якій позначився процес диспалаталізації.

Празіваєм [праз'і'ва'є'м] 1) _пропустити нагоду, другий випадок і т. ін._

Ці дієслова можуть уживатися і в аналітичній формі майбутнього часу, яка складається з особової форми допоміжного дієслова *бути* в теперішньому часі та інфінітива відповідного дієслова: *буду думать* [б°уд°у 'д°умат'], *буду жить* [б°уд°у 'жит'], *буду мірять* [б°уд°у 'м'і'рат'].

Отже, спостережено наявність достатньої кількості локальних граматичних рис, якими словозміна дієслова відрізняється від типової граматики діалектного довкілля та літературного стандарту.

Особливості вживання службових частин мови

Певним чином змінилися під впливом місцевої говірки і службові частини мови, хоча ці зміни поширилися на невелику кількість лексем.

Пад [пад], *пуд* [п°уд] _уживається при означенні особи, предмета і т. ін., нижче якого спрямована чи відбувається дія або міститься хто-, що-небудь_

Да [да] 1) _уживається при означенні місця, предмета або особи, в бік яких спрямована дія; 2) _уживається при означенні числової межі дії, стану_

Шо [ш°о] 1) _уживаються для зв'язку підрядного додаткового або іншого члена головного речення_

Шоб [ш°об] _служить для приєднання підрядних речень_

Тобто змін зазнали переважно прийменники та сполучники, які характеризуються великою частотою вживання.

Таким чином, досліджувана говірка на морфологічному рівні має свої особливості, серед яких можна виділити специфічні відмінкові закінчення іменників та прикметників у формі однини і

множини, особливості форми інфінітива дієслова та особові закінчення дієслів, уживання деяких форм займенників, числівників, діалектні вияви прийменників, сполучників.

Вважаємо, що варто продовжувати вивчення діалектних рис великих і маленьких міст і містечок, зокрема взаємодію мовлення міста та навколишніх діалектів, досліджувати функціонування у межах мови конкретного міста різних соціальних, територіальних та інших формацій [5, 3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Речь Брянщины в контексте восточнославянских языковых связей / [под ред. Т. А. Распоповой]. – Брянск : Курсив, 2010. – 216 с.
2. Бережнюк В. М. Визначні українські діалектологи / В. М. Бережнюк. – Ніжин, 2007. – 250 с.
3. Нередкова С. С. Українське мовлення соціуму Луганська : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Нередкова С. С. – К., 2011. – 20 с.
4. 4 Лисенко П. С. Словник польських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
5. Брянский областной словарь / [отв. ред. Н. И. Курганская]. – Брянск, 2007. – 381 с.
6. Бережнюк В. М. Говори Прилуччини як перехідні від північних до південно-східних // Поліське село: соціоєкологічний та духовний виміри. – К., 2007. – С. 189–207.
7. Пащенко В. М., Бережнюк В. М. Південно-східна макросистема діалектних систем укр. мови // Хрестоматія з методичним рекомендаціями для практичних занять з української діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин, 2007. – 67 с.
8. Пащенко В. М., Бережнюк В. М. Південно-західна макросистема діалектних систем укр. мови // Хрестоматія з методичним рекомендаціями для практичних занять з української діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин, 2007. – 67 с.
9. Бережнюк В. М. Визначні українські діалектологи / В. М. Бережнюк. – Ніжин, 2007. – 251 с.
10. Бережнюк В. М. Назви знарядь праці у селах Семенівського району на Чернігівщині / В. М. Бережнюк // Збірник наукових праць науково-дослідного інституту українознавства. – Т. XVII. – К., 2007. – С. 352–364.
11. Бережнюк В. М. Внесок Ю. Карського у розвиток української діалектології / В. М. Бережнюк // Ю. Ф. Карський і сучасне мов-во. Матеріали XI Міжнародних карських читань. – Ніжин – Гродно, 2008. – С. 23–26.
12. Бережнюк В. М. Назви страв із м'яса у говірках Новгород-Сіверщини / В. М. Бережнюк // Російсько-Білорусько-Українське пограниччя: провинция как социокультурный феномен. – Брянск, 2009. – С. 1–97.
13. Бережнюк В. М. «Діалектологічний порадник» О. Синявського – настільна книга сучасного діалектолога / В. М. Бережнюк // Література та культура Полісся. – Вип. 55. – Ніжин, 2009. – С. 104–113.
14. Бережнюк В. М. Лексика менсько-шорського регіону на тлі суміжних діалектних систем / В. М. Бережнюк // Речь Брянщины в контексте восточнославянских языковых связей. – Брянск, 2010. – С. 53–97.

Статья представляет морфологические черты украинской диалектной речи внимание сосредоточено на формах существительных, прилагательных, числительных, местоимений, глаголов в диалектном микроконтинууме г. Мены Черниговской области, который взаимодействует с русскими и белорусскими диалектными зонами.

Ключевые слова: диалектная речь, междиалектные контакты, диалектная группа, морфологический уровень, локальные особенности, инновации.

The article represents morphologic features of Ukrainian dialect speech. Much attention is paid to the forms of nouns, adjectives, numerals, pronouns, verbs in dialect microcontinuum of Mena in Chernigiv region, which interacts with Russian, Belarusian dialect zone.

Key words: dialect speech, interdialect contacts, dialect group, morphologic level, local peculiarities, innovations.

УДК 811.161.2'282

М. В. Бігусяк

СТРАТИФІКАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В ОБРЯДОВІЙ ЛЕКСИЦІ ГОВІРОК ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

У статті розглянуто особливості побутування та подано ареальну характеристику неслов'янської лексики сімейної обрядовості говірок Івано-Франківщини: гуцульських, бойківських, покутських, опільських = наддністрянських.

Ключові слова: неслов'янські запозичення, ареальна характеристика, родильно-хрестильні та весільні обряди.

Проблеми міжмовних взаємовпливів здавна цікавлять лінгвістів і мають тривалу історію вивчення та багату джерельну базу. Професор Г.Клепикова зауважувала, що «завдяки успіхам, досягнутим в останні десятиліття в галузі діалектології і лінгвогеографії, створено сприятливі умови для активізації вивчення саме діалектного й ареального аспектів інтерференції, оскільки сформована здебільшого якісно нова за змістом і обсягом даних, суцільно синхронна фактографічна база» [14, 203]. Це актуалізує проблеми більш чіткого розмежування питань генези іншомовних елементів і шляхів їх поширення в тій чи іншій мові.